Yurt sog'inchi

У ҳаёт машаққатларидан орттирган тажрибаси, ақл билан ҳаракат қилиши ва тадбиркорлиги, қолаверса, томирида соҳибқирон Амир Темурнинг қони оққани боис ҳам Ҳиндистонда янги давлат тузишга эришди.

Адиблар хиёбонидаги ўйлар

ЮРТ СОҒИНЧИ

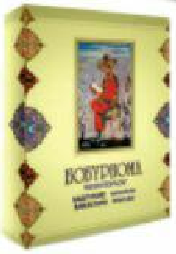

Шерзодхон МАҲМУДОВ,
ЎзР ФА Тарих институти директори ўринбосари, тарих фанлари номзоди

Университетни тамомлаб, иш фаолиятимнинг илк йилларидан илмий иш билан шуғулланишга бўлган иштиёқим янада оша бошлаган эди. Бу мақсадимни амалга ошириш учун 2001 йилнинг сентябрь ойидан азим Тошкентга қараб йўл олдим. Ҳар сафар ота-онамни зиёрат қилиш учун туғилиб ўсган қишлоғимга отланар эканман, қалбимда юртга бўлган ошиқлик ва соғинчни ҳис қилардим.

Адиблар хиёбонида Захириддин Муҳаммад Бобурга ўрнатилган ёдгорликка боққанимда қалбимдан бу зотнинг шахсиятига нисбатан яна бир ҳис ўтди. Унинг Ватан туйғуси ва соғинчи ҳақидаги нолалари неча асрлар ўтса-да, ҳаётий ҳақиқатни англаш, мушоҳада қилишимизга туртки бераверади.

Захириддин Муҳаммад Бобурнинг тақдирига 12 ёшидаёқ ҳукмдорлик мартабаси битилгани боис, елкасига хаёнинг масъулияти тушди. Унинг барча саъй-ҳаракатлари мамлакатни бирлаштириш, улуғ бобоси Амир Темур барпо этган салтанатни яна оёққа турғизишдан иборат бўлган. Лекин тақдир ҳар доим ҳам қувончли бўлавермайди. Унинг мамлакатни бирлаштириш йўлидаги ҳаракатлари эса аламли мағлубиятлари билан якун топди. Алалоқибат, у Ватанни ташлаб кетишга мажбур бўлди. "Бобурнома"ни ўқиш жараёнида Бобурнинг ёшлик чоғлари сарсон-саргардонликда кечганини кўрамиз. Ҳатто у қиш фаслида Кобул йўлидаги машаққатли кунларини "Бобурнома"да баён этар экан, унинг қанчалик заҳмат чекканига гувоҳ бўламиз. Бобурнинг Кобулга кетиши қиш фаслига тўғри келган эди. Қор шу қадар кўп ёққанки, ҳатто отнинг узангисига қадар етганини, баъзи жойларда отнинг оёғи ерга ҳам тегмай қолган ҳолатлар бўлганини "Бобурнома"да қайд этилади. Бундай оғир шароитдаги сафар бир ҳафта давом этган. Бу машаққатларга Бобур бардош бера олган бўлса-да, у қисматидаги синовли ва оғир кунларини қуйидаги тарзда ушбу байтида акс эттиради.

Чарх мен кўрмаган жафо қолдиму,
жафоси қолдиму,
Хаста кўнглум чекмаган дарду
балоси қолдиму.

Лекин бу машаққатли жараёнлар Бобур тақдирида янги зафарларнинг очилишига олиб келган эди. Улуғвор халқимиз бундай вазиятларга муносабат ўлароқ "ҳар қишнинг баҳори бор — ҳар туннинг сабоҳи бор", деб бежиз айтмайди-ку.

Захириддин Муҳаммад Бобурнинг иродаси, ҳаёт синовларига бўлган бардоши Яратганнинг марҳамати билан унинг тақдирида янги йўллар очди. У ҳаёт машаққатларидан орттирган тажрибаси, ақл билан ҳаракат қилиши ва тадбиркорлиги, қолаверса, томирида соҳибқирон Амир Темурнинг қони оққани боис ҳам Ҳиндистонда янги давлат тузишга эришди. Бу қадим юртда бунёд этилган салтанатнинг унинг авлодлари томонидан уч аср давомида бошқарилиши тарих саҳнасида бобурийлар сулоласининг ўз муносиб ўрнини эгаллашига замин яратди.

Захириддин Муҳаммад Бобур ўзи асос солган салтанатни сиёсий жиҳатдан бирлаштирди, унинг ободонлаштирилишига қўшган ҳиссаси Ҳиндистон учун манфаатли бўлди. Шу жиҳатдан ҳам Ҳиндистоннинг йирик сиёсий арбобларидан Жавоҳарлал Неру ўзининг "Ҳиндистоннинг кашф этилиши" ва "Жаҳон тарихига бир назар" асарларида Бобурга юксак баҳо берган эди. Хусусан, Неру "Ҳиндистоннинг кашф этилиши" асарида "Бобур — дилбар шахс, Уйғониш даврининг ёрқин ҳукмдори, мард ва тадбиркор одам бўлган. У санъатни, адабиётни севарди, ҳаётдан ҳузур қилишни яхши кўрарди", деб эътироф этган эди.

Захириддин Муҳаммад Бобур Ҳиндистонда салтанат соҳиби, подшоҳ бўлишига қарамай, ҳар доим Ватанини соғиниб яшади. У Ватанга бўлган соғинч туйғуларини ижодида, шеъриятида ифода қилишга уринди.

"Бобурнома"да Мовароуннаҳрнинг Андижон, Ўш, Ахси, Косон, Хўжанд, Конибодом, Тошкент ва Самарқандни таърифлар экан, юртида қолган дўсту ёрлари, табиати, ноз-неъматлари унга Ватанни эслатар эди. Жумладан, "Бобурнома"да Андижонга таъриф берар экан: "Ошлиғи вофир, меваси фаровон, қовун ва узуми яхши бўлур. Қовун маҳалида полиз бошида қовун сотмоқ расм эмас. Андижоннинг ношпотисидин яхшироқ ношпоти бўлмас", деб қайд этади. Марғилонни таърифлаганда: "Яхши қасаба... анори ва ўриги асру хўб бўлур. Яна бир жинс ўрик бўлурким, донасини олиб, ичига мағиз солиб қуритурлар, "субҳоний" дерлар, бисёр лазиздур", деб ёзади. Бобурнинг ушбу қайдлари, бир томондан, ўз юрти деҳқонларининг меҳнаткорлиги, аҳолининг кундалик турмушидан яшингина хабардор бўлганини англатса, иккинчи томондан, бу қайдларда соғинч ҳисси ҳам акс этганлигини кузатиш мумкин. Буни Бобурнинг фикрлари ҳам тасдиқлайди. Жумладан, у Ахси (Наманганда) етиштириладиган "Миртемурий" навли қовунни жуда юқори таърифлайди. Ҳатто Самарқандда турган вақтида бир маросимда Ахси билан Бухорода етиштирилган қовуннинг мазасини солиштирган, "Ахси қовунини ҳеч нисбаси йўқ эрди" деб эътироф этади. "Бобурнома"да унинг қовунни жуда яхши кўрганини ҳатто Ҳиндистонда балиқ

полизкорларга қовун эктирганидан англаш мумкин.

Захириддин Муҳаммад Бобур ўз асарида Самарқандни қўмсаб, унинг қуйидаги сифатларини алоҳида ажратиб кўрсатади: "Самарқанд ажаб оросталиқ шаҳредур, бу шаҳрда бир хусусияти борким, ўзга кам шаҳрда андоқ бўлғай. Ҳар хирфагарнинг бир бошқа бозори бор, бир-бирларига махлут эмасдур.... Оламда яхши қоғоз Самарқанддин чиқар. Самарқанднинг яна бир матойи қирмизи махмалдурки, атроф ва жавонибға элтарлар". Бобурнинг бу таърифи аслида темурийлар давлатининг ўзаги бўлган Ватани Мовароуннаҳр билан фахрланиш ҳамда айни вақтда уни соғиниш ҳисларининг ифодасидир. Инсон ўз Ватанининг хуш ҳавоси, нозу неъматлари ҳамда етиштириладиган маҳсулотлари афзалликларини бошқа жойда кўрмаганлиги, учратмаганлиги учун ҳам бундан фахрланади. Чунки Бобур Ҳиндистонда ўз салтанатини барпо қилган бўлса-да, у ерда Ватанининг табиати, бойликлари, деҳқончилик маданияти ва иқлимидаги ҳаётнинг бошқа соҳаларини учратмади. Шу боис, Бобур томонидан ўз юртининг яхши сифатлари эсланиши, баён қилиниши аслида юрт соғинчидир, ёшлигидан унутилмас яхши хотираларининг бир парчасидир.

Захириддин Муҳаммад Бобур зукко олим ва ҳар бир нарсага эътиборли шахс бўлган. У Ҳиндистонда барпо қилинган расадхоналар билан Самарқандда қурилган Мирзо Улуғбек расадхонасини солиштирган. Мовароуннаҳрда вақтни белгилашда бир кеча-кундуз 24 соатдан иборатлиги, бир соат 60 дақиқадан ташкил топишини, Ҳиндистондаги вақт бирлигидан фарқли экани қиёсий кўрсатиб берган. Шунингдек, ўзбек ва ҳинд маданияти ўртасидаги фарқларни, аҳолининг яшаш тарзидаги хусусиятларини таҳлил қилган. Бу ҳолат ҳам Бобурнинг Ҳиндистонда туриб, ўзбек маданиятини қўмсаганлигини англатади.

Захириддин Муҳаммад Бобурни кўпчилик шоҳ ва шоир деб билади. Унинг ислом таълимоти, аҳкомларини ҳам яхши ўрганганлигини "Мубаййин" номли асаридан билишимиз мумкин. Ҳатто "Бобурнома"да аҳли сунна ва жамоа ақидаси бўйича олимлар Абулҳасан Ашъарий ва Абу Мансур Мотуридий, "Саҳиҳи Бухорий" соҳиби Исмоил Бухорий, "Ҳидоя" муаллифи Бурҳониддин Марғиноний ҳақида ҳам сўз юритиб, бу олимларнинг асарларига юксак баҳо беради.

"Бобурнома" асарида кўплаб тарихий шахслар ҳақида маълумотлар қайд этилган. Жумладан, Мирзо Улуғбек, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Султон Али Машҳадий, Камолиддин Беҳзод, Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор, Мавлоно Қози ва бошқа кўплаб олимлар, машойихлар, шоирлар номи катта эҳтиром билан тилга олинади.

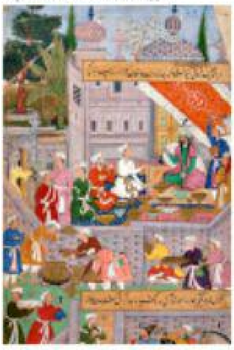

"Бобурнома"ни ўқиган инсон унинг серқирра шахс — ҳукмдор, сиёсатчи, моҳир саркарда, шоир ва ёзувчи, бир сўз билан айтганда, ўз даврининг қаҳрамонларидан бири бўлганига амин бўлади.

Бобур ҳақида муайян адабиётлар кўплаб яратилган бўлса-да, бу серқирра шахс тарихини ҳар томонлама ўрганиш, бир сўз билан айтганда, унинг тарихий портретини барча жабҳаси билан тиклаш керак. Бу эса олдимизда турган асосий вазифалардан биридир.

Захириддин Муҳаммад Бобурдек инсонларни берган бу миллат яна кўплаб фидойи олиму адибларни, ватанпарварларни дунёга келтиради. Бобур сингари тарихимизда муносиб из қолдирган, илм-маърифат, миллат келажаги учун умрини бахшида этган маърифатпарварлар сиймосини абадийлаштиришга кўп урган инсонларни миллат ҳар доим севиб ардоқлайди.